

УДК 72.03

кандидат архітектури, доцент Шевцова Г.В.,
Київський національний університет будівництва і архітектури

КОМБІНАТОРНО-СИНКРЕТИЧНА ГЕНЕЗА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЕВ'ЯНОЇ ЦЕРКВИ

Анотація: розглянуто варіанти поєднання в одній церковній споруді конструктивних елементів з різною генезою. На основі аналізу внутрішнього простору, церкви розділено на два типи: з „центрично-підпорядкованим” та „незалежно-комбінованим” інтер'єром, для яких прогнозується різний шлях формування. Констатовано комбінаторно-синкретичну генезу української дерев'яної церкви та зроблені припущення щодо причин подібного феномену.

Ключові слова: елементи з різною генезою, „центрично-підпорядкований” і „незалежно-комбінований” інтер'єр, комбінаторно-синкретична генеза.

П'ять базових типів конструкції церковних верхів, що були виявлені нами в попередньому дослідженні¹ і мають різну генезу¹, частіше зустрічаються не в чистому вигляді (тобто – один тип в одній церкві), а в змішаному. При цьому, спостерігаємо не лише варіанти поєднання декількох конструктивних типів в різних верхах однієї церкви, але і їх комбінації в одному церковному верху, звичайною практикою є також поєднання декількох типів верхів в одній споруді по обох вищеназваних показниках. При цьому, в структурі однієї пам'ятки виникають як поєднання зрубних покрить різних типів (рис. 1а), так і поєднання зрубних та кроквяних (дахових) покрить (рис 1б).

Рис. 1. А. Випадки поєднання конструктивних типів верхів. А. – поєднання різних зрубних модулів (церква з м. Турка Львівської області, 1787 р., малюнок А. Вариводи); Б – поєднання зрубних і кроквяних модулів (Церква Різдва Богородиці, 1705 р., м. Жовква Львівської області).

Третім типом комбінаторики можна вважати поєднання автентичних для України будівельних методів з прийдешніми, що пояснюються впливом будівництва сусідніх країн, чи мурованої архітектури. Такі наприклад варіанти, як симбіоз автентичних традицій та іноземних впливів в будівництві бойків та лемків, де з західної частини церкви з'являється в більшій (лемки) чи меншій (бойки) мірі розвинена каркасна башта, що не дає змоги проглядати внутрішній простір зсередини до верхівки ², і таким чином певною мірою руйнує традиційні для українських дерев'яних церков принципи організації інтер'єрів, наближаючи їх до характеристик сакрального будівництва західних слов'ян.

На питанні комбінаторного поєднання дахових систем кроквяної та зрубної конструкції в межах однієї споруди хочемо зосередитися особливо. В першу чергу така практика була розповсюдженою при будові одноверхих церков.

Якщо проаналізуємо внутрішній простір класичних типів українських дерев'яних церков (наприклад, наведених за класифікацією М. Драгана ³), тобто, одноверхих, двоверхих та триверхих церков на основі традиційного українського тридільного плану, та одноверхих, триверхих і п'ятиверхих (дев'ятиверхих) церков на основі хрестового плану, побачимо, що за характером внутрішнього простору вони розпадаються на дві групи, які можемо умовно позначити як типи «центрично-підпорядкованого» та «незалежно-комбінованого» інтер'єру. До першого типу відносяться одноверхі тридільні та хрестові церкви. До другого – триверхі та п'яти-дев'ятиверхі хрестові церкви (таблиця 1). «Центрично-підпорядкований» інтер'єр являє собою внутрішній простір підпорядкованого типу: бічні бездахові модулі є меншими і композиційно залежним від підвищеного, відкритого в середину центрального простору церкви. «Незалежно-комбінований» інтер'єр являє собою внутрішній простір, що складається з декількох поєднаних між собою, проте відносно композиційно незалежних, майже рівних за значенням підвищених модулів (серед яких все ж таки, центральний як правило трохи більший та вищий). Неважко зауважити, що деякі типи церков не вписуються у вищеназвані групи – двоверхі церкви на основі тридільного плану та триверхі церкви на основі хрестового плану є чимось на зразок проміжних форм, що поєднують в собі властивості обох груп (див. табл. 1).

М. Драган вважав одноверхі церкви на основі українського тридільного плану похідними формами для триверхих (з проміжними формами двоверхих церков) ³, Д. Букстон притримувався протилежної точки зору, називаючи одноверхі церкви маргінальними формами триверхих ⁴. Ми з цього приводу маємо дещо іншу думку. Спираючись на відому теорію виникнення українських дерев'яних церков з каплиць, та виходячи з принципової різниці характеру внутрішнього простору церков вищеназваних груп, вважаємо за

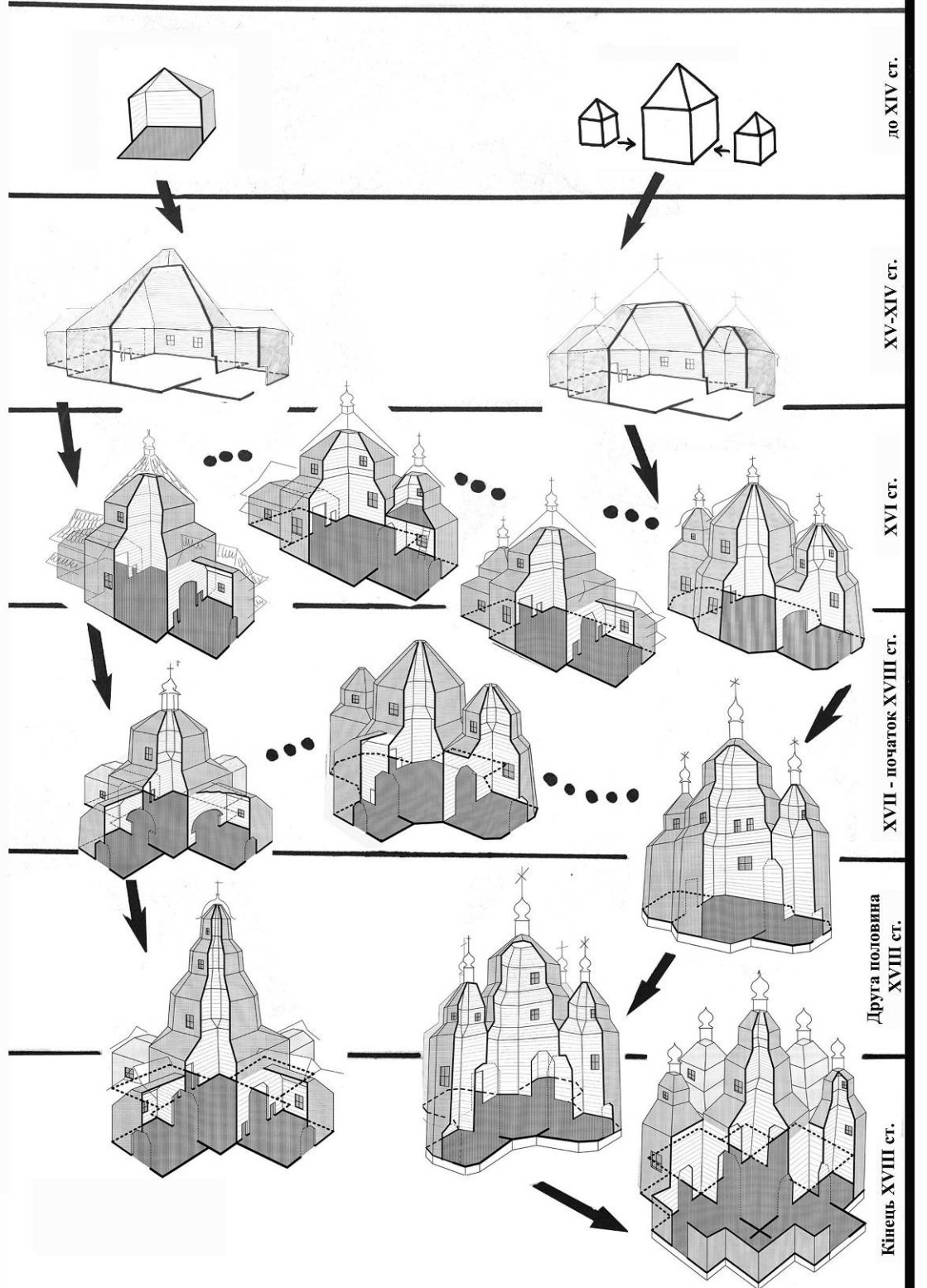
можливе прогнозувати різний шлях їх формування (див. табл. 1). А саме – церкви першої («центрично-підпорядкованої») групи могли виникнути шляхом одночасної або різночасової прибудови до каплиці олтарної та вхідної частин. (Наявність такого шляху формування довів В.Завада на основі дослідження каплиці з Дрозднів та інших пам'яток⁵). В цьому випадку сільські будівничі могли користувалися простими доступними методами спорудження кроквяного даху над зрубними стінами, або влаштуванням накату (по типу примітивного житлового будівництва Полісся⁶). Підтвердженням наявності цього процесу є також існування значної кількості дводільних церков (зокрема Дмитрівської цвинтарної каплиці в Добротворі, та церкви Параскеви з Бузьку на Львівщині⁷) – історичні відомості свідчать, що від початку то були центричні каплиці, до яких згодом прибудували вівтарну або вхідну частини⁷.

Щодо шляху формування багатoverхих церков другої групи, тобто церков з «незалежно-комбінованим» внутрішнім простором, то тут логічно припустити їх походження або шляхом поєднання двох чи більше каплиць наметової структури з підвищеним внутрішнім простором, або ж розглядати більш складний варіант поступового формування: різночасових прибудов та перебудов однієї каплиці, який ми зокрема можемо спостерігати на прикладі історії створення дослідженої нами церкви Косми і Даміана з села Махнівці на Львівщині^{7, 8}. Тут до старої, перенесеної з лісу каплиці спершу було прибудовано вхідну частину, пізніше стару й нову частини роз'єднали, вбудувавши між ними нову наву із зрубним верхом. Таким чином, церква з дводільної одноверхої стала тридільною двоверхою. Ще пізніше прибудували південну та північну частини, таким чином церква перетворилася на хрестову⁸. Важливим є те, що подібний шлях формування припускає одночасний розвиток одноверхих і триверхих церков.

Однією з основних причин тяги українського дерев'яного храмового будівництва до «комбінування» в одній споруді будівельних методів і прийомів з різною генезою, є на нашу думку базові особливості просторової форми українських дерев'яних церков, що складаються з окремих, чітко організованих в плані модулів-клітей (три в ряд з ширшою навою, або п'ять у формі хреста), над кожним з яких розвивається своя вертикальна структура, поєднана з основою лише на нижчому рівні, по суті – автономна. В межах кожної такої автономної вертикальної системи можливо різними методами вирішувати обов'язкове для української духовної традиції завдання вертикального розкриття внутрішнього простору.

Таблиця 1

**Гене́за церков з внутрішнім простором
“центрично-підпорядкованого” і “незалежно-комбінованого” типу**

Таким чином бачимо, що генеза української деревної церкви є не лише синкретичною (тобто, різні типи церков мають різну генезу), але й комбінаторно-синкретичною (тобто, різне походження мають різні об'ємно-просторові елементи однієї споруди). Українська дерев'яна церква має декількох предків, і ймовірно, що в різних регіонах країни її структура формувалася різними шляхами.

Література:

1. Шевцова Г. В. Українська дерев'яна церква: конструктивні прийоми розвитку вертикального внутрішнього простору та питання їх генези // Містобудування та територіальне планування. – К.: КНУБА, 2009. – Вип. 33.
2. Лисенко Т. Л. Смешанные типы деревянных церквей Закарпатья // Архитектурное наследство. – М.: Стройиздат, 1988. – Вып. 35.
3. Драган М. Українські дерев'яні церкви. – Львів, 1937. – 136 с.
4. Vuxton D. The wooden churches of Eastern Europe. An introductory survey. – London: Cambridge University press, 2008. – 406 p.
5. Завада В. О происхождении шатра в деревянных храмах украинского Полесья // Архитектурное наследство. - 1996. - № 4.
6. Данилюк А. Г. Традиційна архітектура регіонів України: Полісся. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 111 с. + 53 іл.
7. Шевцова Г. В. Дерев'яні церкви України. – К.: Грані-Т, 2007. – 376 с.
8. Памятники архитектуры и градостроительства Украинской ССР: В 4 т. – К.: Будівельник, 1983-1986.

Аннотация:

Рассмотрены варианты использования в одной церкви конструктивных элементов разного генезиса. На основе анализа внутреннего пространства церкви разделены на два типа: с „центрично-подчиненным” и „независимо-комбинированным” интерьером. Констатирован комбинаторно-синкретический генезис украинских деревянных церквей.

Ключевые слова: элементы с разным генезисом, „центрично-подчиненный” и „независимо-комбинированный” интерьер, комбинаторно-синкретический генезис.

Annotation:

Article examined the variations of different genesis tower construction units using in the same church. Basing of church inner space analysis, all Ukrainian wooden churches were divided in two principal types: with “centrally submitted” and “independently jointed” interior. Combinatory-synthetic genesis of Ukrainian wooden church was brought to the light.

Key words: units with different genesis, “centrally submitted” and “independently jointed” interior, combinatory-synthetic genesis.